

JACOBUS GOLIUS (LEIDEN)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (IN HET LEGER | VOOR GENNEP)
5 AUGUSTUS 1641
2808

Antwoord op Huygens' brieven van 19 februari 1641 (2645) en 19 juni 1641 (2738).

Samenvatting: 1-3. Golius prijst Huygens vanwege diens geschrift over het orgel. 4. Hij had al eerder voor het gebruik van het orgel [in Leiden] gepleit. 5-6. Hij geeft nu zijn mening op schrift. 7-10. In de kerk moet alles betamelijk gebeuren en dus ook het zingen. 11-13. Als Joodse gebruiken goed zijn is er geen bezwaar ze over te nemen, zoals het gebruik van het orgel. 14-17. Op goede wijze toegepast versterkt het orgel de uitwerking van de zang. 18. Als de magistraat de orgelbegeleiding goedkeurt, steunt hij een goede zaak. 19. Golius is het niet eens met Huygens' afwijzing van de Tien Geboden als gezang. 20. Hij sluit de zaak af en gaat in op vragen van Huygens vragen namens Wendelinus. Hij werkt aan de uitgave van het 'Chronicon Samaritanum' en stuurt enkele astronomische waarnemingen.

Huygens stuurde op 22 augustus 1641 een afschrift van het laatste gedeelte van de brief aan Wendelinus (Worp 2, nr. 2829, pp. 217-218). Wendelinus antwoordde hierop eind oktober 1641 (op 2 november door Huygens ontvangen; Worp 3, nr. 2900, pp. 248-249). Een antwoord door Huygens aan Golius is niet bekend. Huygens redigeerde de onderhavige brief voor opname in de *Responsa*.

Primaire bronnen: Den Haag, Kon. Bibl., Hs. KA XLVIII, fol. 649-652: brief (twee dubbelvellen, 20x30cm, abcd, ef | h; autograaf).

— *Responsa*, pp. 68-96: volledig, in een door Huygens geredigeerde vorm.

Vroegere uitgave: Worp 3, nr. 2808, pp. 210-211: onvolledig (<Cum tamen me ...conspectum sidus optamus>), rest samengevat.

Namen: Apollo; Frederik Hendrik; Galileo Galilei; Justinus Martyr; Paulus (apostel); Petrus (apostel); Godefridus Wendelinus.

Plaatsen: Basel; Bern; Egypte; Genève; Jeruzalem; Zwitserland.

Titels: *Orgelgebruyck*; 'Chronicon Samaritanum';

Glossarium: Š*, 4< (zingen); canere (zingen); canticum (lied); cantus (gezag); chorus (koor); concentus (samenklank); |Bâ*~ (lied); eurythmia (het juiste ritme); hymnus (lied); instrumentum musicum (muziekinstrument); 6D`J"8" (castagnetten); musica (muziek); musica instrumentalis (instrumentale muziek); musica vocalis (vocale muziek); ĩD(V<@< (orgel); organum (musicum) (orgel); præcentor (voorzanger); RV88, 4< (psalmzingen); psallere (psalmzingen); psalmodia (psalmgezag); psalmus (psalm); sonus (klank); symphonia (samenklank); tuba (trompet); vox (stem).

Transcriptie

Aen Mijnheer

Den Heer van Zulichem, Ridder, Raedt ende Secretaris van Syn Hoocheyt Mijnheer den Prince van Orange.

in 't leger, voor Gennep.

Illustri ac præstantissimo viro Domino ¹Constantino Hugenio Jacobus Golius salutem.

[1.] Non existimo quemquam esse, Nobilissime vir, quem non mirificè affecerit lecta dissertatio tua, quam de organi musici in templis nostris usu nuper emisisti. Quem autem non moveat expressa in eo scripto, quam et ubique commonstrare soles, gratissima illa ingenii, doctrinæ et virtutum ²synfonia? Aut quem non permoveant,

---

1. *Responsa*: <***>.

2. *Responsa*: <symphonia>.

quæ rei ipsi, rectè prudenterque, ut quidem mihi videtur, à te definitæ ac | 69 | distinctæ, gravissima addidisti rationum momenta? Quâpropter nequivi persuadere mihi in argumento tam plano nunc et plenè tractato privati alicujus judicium vel assensum, saltem meum, aliquo haberi loco vel seriò requiri posse.

[2.] Sed quemadmodum cœlestis pietatem animi testaris, cum inter continuas curas, Celsissimi Principis negotiis ex officio intentas, domus Dei zelo flagras, et, quod vivum ejus membrum decet, corpori in commune prodesse studes, ita generosæ mentis humanitatem et simul modestiam probas, magnoque publicè exemplo commendas, cum aliorum quoque hic judicia deposcis, quibus submissum cupias tuum.

[3.] Multum equidem ego ipso mu- | 70 | -nere tuo lætatus fui, quo me quoque inter cæteros decorare tibi collibitum fuit. Neque id cuiquam gratius aut honorificentius accidisse puto, siquidem visus es veteris erga me benevolentiae affectum ceu novo pignore quodam testatum mihi confirmatumque voluisse. Illum dico, quem ut ab ineunte ætate nunquam non perspexi. Ita in primis felicitatis meæ partibus deputavi semper, et quo meritis meis majorem agnosco, eo gravioris animi reverentiâ colo.

[4.] Non tamen propterea quid sentirem rogatus, ad palpum vel adulationem, à quibus abhorreo, quicquam respondi, quod ab intimo animi sensu discreparet. Namque ante triennium, cum in urbis hujus Ecclesiâ senioris munus su- | 71 | -stinerem, eandem in eâdem ferè causâ sententiam professus fui, quando nempe ordinis illius judicium quoque audiendum Magistratus censuisset, antequam organi concentus cum psalmodiâ sociandus esset.

[5.] Quod autem super eâ re nuper coram te declaravi verbis, exhibere scripto non aliâ distuli de causâ, quam quæ superius à me allata fuit, ne quid affectare cupiens, quo jam præclarè defunctus esses, minus quam actum agerem, aut ut anser inter cygnos strepere viderer. Ut tamen complendo, quod in me receperam, officio aliquid tentarem, ingenio tuo dignius atque observantiâ meâ, de orientis musicâ et poësi, quibus artibus, ut liberaliore alia quacunque ma- | 72 | -gnopere delectaris et excellis, ex gentis ipsius monumentis transferre quædam in animum induxi: ut | 649v | præfixa iis epistola mutuari inde aliquid posset, quo se tibi magis commendaret, et per se alias careret. Neque hoc præter rem futurum videbatur, siquidem musicum quid in cultu Dei usurpare ille etiam orbis sacrum et solemne habet. Hoc quippe de iis unum est, quæ omnium gentium religioni communia quodam modo censeri possunt. Verum instituto illi exequendo plusculum otii, et ad rerum quarundam obscuritatem, quibus nova et prima quæque obnoxia esse solent, nonnihil lucis hæctenus desideravi.

[6.] Atque ita paulatim contigit me studium probare volentem negle- | 73 | -cti evasisse reum, neque tamen iterum ac iterum protracti responsi moram meliore forsitan aliquo mentis meæ symbolo postliminio pensari, quam quod ante verbis à me collatum fuit. Quoniam verò quantuluncunque illud videre pro benevolentia tuâ gratum duxisti, quidvis in me hæc parte desiderari quam obsequium malim. Animum igitur, ut spero, de cujus erga te fide atque integritate dubitare nolis, culpâ hic absolves; reliquam verò omnem pro humanitate condonabis.

[7.] Quod quidem ad ipsa templa spectat, salvo aliorum judicio, ita videtur mihi: quamvis solum Hierosolymitanum ex Dei instituto quondam sanctum fuit, cætera verò, extra Dei cultum, qui in iis | 74 | peragitur, nihil in se sacri habent, æquè tamen nunc quam olim eidem illi officio, cultui nempe Dei, ut Petrus Martyr docet, dicata sunt, arbitrio inquam eorum, quibus loci publici est potestas, cum sacrâ gratiarum actione precibusque, pro concessio Dei munere et salutari usu. Cum igitur ubique servandum loci decorum recta præcipiat ratio, civilis saltem quædam templi reverentia esse debet non minus quam prætorii est sua. Et sanè apostolico canoni, ut omnia ordine decenter atque ad ædificationem fiant, repugnare videtur, in eodem templo, statis velut horis et publicè, brevi temporis spatio excipere invicem, et tantum non committi, res toto distinctas cœlo, sanctas nimirum et vanas, | 75 | Dei cultum ac mera hominum oblectamenta, citra animi culturam aut Reipublicæ emolumentum, ibidem modo spiritus sancti interdicto et comminatione ignava prohiberi otia ac inanes sermones; et mox quasi campum illis aperiri quendam, fomenta et solatia præberi. Utique caveri quidem vitarique, prout debet, superstitio omnis potest; etiamsi contrarii abusus, •FPO: @Fb<OH 6"Å •J">\ "H, quicquam non succedat.

[8.] Pro organi verò musicâ sacris Ecclesiæ cantibus attemperandâ, nolo movere Apostoli ad Ephesios verba, ³Š*@<J, H 6"Å 4RV88@<J, H: quasi declinandæ melius tautologiæ ergo per posterius intelligenda videatur aliqua instrumenti musici contrectatio; præsertim cum JĪ 5RV88, 4<, |76| et quasi R"b, 4<, ut Grammatici volunt, id ipsum propriè notet, et vix à quoquam scriptore, quod sciam, ad illud usque ævum aliter sumptum fuisse videatur. Verùm satis fuerit dixisse, haud quaquam ejusmodi musicam pro peculiari aliquâ censendam cultus divini parte, aut novo Ecclesiæ ritu: sed duntaxat pro adjuncto habendam aliquo, ut receptus Ecclesiæ ritus, de cujus observandâ constitutione, sive ut apostolicâ, sive saltem primi sæculi antiquissimâ, inter omnes convenit, in Ecclesia decoro suo atque eutaxiâ constet; et quod ore animoque faciendum, certius meliusque à singulis peragatur. |650r|

[9.] Etenim nemo ignorat, normâ quâdam et velut habendâ opus esse, ut populi totius cantus, in |77| magnâ præsertim variâque multitudine et difficilioribus odarum formis convenientissimè regatur, ne quid ibi turbidum et inæquale emineat, atque adeò absonum et deformè, à quo sensus et ratio, id est, totus homo, abhorret. Id ipsum et innuisse Divus Paulus videtur, cum ad Col. 3: 16. inquit, ⁶ı< PVD4J4 7RV88@<J, H, licet hoc etiam referendum ad cantici ipsius sensum et verba. Ad eam verò rem non semper sufficere elatiorem præcentoris vocem, in nostra saltem Ecclesia, usus docet. Nec video quare et ipsa artis præstantissimæ vis, quæ in componendis ad honesta animis alias plurimum potest, cum modò adhibitâ hic locum habere aliquem non possit: ita ut alia in aliis sacris rebus externa media habent suum. |78|

[10.] Ideoque præclaris Helvetiorum Ecclesiis, quæ ordine, disciplinâ et morum gravitate excellunt, majoris cujusdam efficacix musicam in psalmodiâ, ut accepi, adsciscere visum fuit. Tigurina addidit chorum, Basiliensis organum; quin Bernensi ductiles placuerunt tubæ. Neque contra ejusmodi musicæ organicæ usum, cum canentis populi seu Ecclesiæ totius vocibus junctæ, quicquam facere videntur argumenta, quibus instrumenti cujusque cantum ab Ecclesia excludendum contendit solet. Longè enim hinc diversus erat apud populum Judaicum organorum ille apparatus, quò velut infans elementis mundi involutus, demulcendus esset. Illis quippe sacer fuit ipse sonus, et pro ani- |79| -mo tantum non aures erant: ⁸nec multo magis quod subesset mysterium capiebant, aut in eâ Levitarum musicâ cæterorum quisque ore et corde munus obibat suum, quam si quis coram verò psallisset in cunis infante.

[11.] Neque vero Judaizare protinus dicendus fuerit Christianus, si quod olim fortè ad Judaicam ceremoniam pertinuit in ritu Christiano commodi alicujus ergo adhibeat, juxta proprium suum usum, quem naturæ virtute semper habuit, et quoque nunc habere potest. Ita namque tenendum puto, res omnes in eum à Deo finem institutas, cui naturâ suâ comparatæ sunt, atque conducunt. Paschatis in Ægypto celebrati religio postulabat, 'ut comederetur lumbis succinctis, cum baculo in manu, |80| et calceis in pede.' Num igitur in Cænæ Dominicæ sacramento illicitum fuerit earundem rerum quicquam usurpare ad convenientem inibi commoditatem, quam præstare possint? Ut quis haud impeditus accedat, infirmior se sustentet, pedem à soli noxâ inoffensum servet? Et si quæ talia conducant omnibus, quare non omnes faciant, quod singulis licet? Non audere partâ uti libertate, si quando expediat aut juvet, non minus servitutis pars est, quam ejus quod per se indifferens ac liberi usus fuerit, necessariam imponi observationem.

[12.] Neque crimini vertendum, quod organi usus de quo quæritur, ad Dei cultum et gloriam refertur, cum eo velut ad ultimum finem, |81| cuncta tendere debeant, et referri. Ne autem illic videatur ulla esse ceremonia, aut ritus sacri religio, quam semper niti oportet fide ac verbo Dei, hoc quidem satis est, in ejusmodi sono nec sanctimonix quicquam, nec peculiarem Dei observantiam collocari; nec symbolicum illi aliquid, aut, quam natura non habeat, tribui virtutem. Neque ea res in se gravior, aut majoris ad scandalum periculi videtur, quam,

---

3. Efezen 5:19: '7" 8@Ø<J, H 6" Å 4RV88@<J, H: À 6" Å à: <@4H 6" Å í *" ÅH B<, L: " J46" ÅHq Š*@<J, H 6" Å RV88@<J, H |< J± 6" D*\' Ū: ä< Jâ 6LD\âq'

4. KA XLVIII: <R8V88@<J, H>.

5. KA XLVIII: <R8V88, 4<>.

6. Colossenzen 3:16: '... *4*VF6@<J, H 6" Å @L2, J@Ø<J, H 6" Å 4RV88@<J, H: À 6" Å à: <@4H 6" Å í *" ÅH B<, L: " J46" ÅHq |< PVD4J4 Š*@<J, H |< J± 6" D*\' Ū: ä< Jâ 6LD\âq'

7. KA XLVIII: <R8V88@<J, H>.

8. *Responsa*: <et illâ Levitarum musicâ haud multò magis juvari videbantur ad verum mysterii, quod subesset, cultum, quam matris psallentis mentem assequi et sequi solet infans.> in plaats van <nec multo ... cunis infante.>.

quod et ipsum judaici apparatus fuit, coronaria templi candelabra luminibus impleri, ut in creperâ seu dubiâ luce facilius distinctiusque prælegatur sacrum Dei verbum, aut aliqua liturgia.

[13.] Ejusmodi igitur, qualem eruditâ cum gratiâ descripsisti, instrumentalis musicæ usum non |82| tantum, ut adiaphorum quid, Ecclesiæ Christianæ licitum esse arbitror, verum etiam, quod in talibus rebus Apostolus unâ requirit, expedire ac prodesse. Nimirum ut cum majore ordine |650v| ac decore, apud nos saltem, psalmi atque aliæ sacræ canantur odæ, et, quoad humanitûs fieri potest, magis efficiantur |BT*"Â J"ÂH RLP"ÂH. ⁹Cui quidem rei aptissimum videtur esse organum, quod absoluto ob præstantiam nomine organum dici ¹⁰solet, judicio velut Apollinis hîc cujusdam tuo luculenter commendatum. Hoc quippe non modò cæterorum penè omnium facultate pollet, sed etiam gravitate peculiari quâdam et decore ¹¹modulaminis suavitatem ita temperare novit, ut levitatem omnem et mollitiem au- |83| -res inaniter pascentem, facillimè excludat.

[14.] Atque ita dum cœlestia canentium voces quâdam vi suâ ad eurythmian et æqualitatem inflectit, cum iis quasi coalescens animos, uti videtur, magis excitat ad studium cantatæ rei, excitatos in ejus meditatione firmiùs detinet, ejusdemque amore et desiderio accensos ¹²sursum rapit. Neque verò, ut opinor, dixerit quisquam compositos sensuum et affectuum motus, penetrantes in mentem honesti studiosam, ipsisque cogitationibus, utcunque aptatos, cum ubique alibi multum valeant, in sacris et divinis rebus, nihil prorsus juvare posse, cum ipsa Dei gratia non destruat naturam, sed in ordinem reducat perficiatque, et quoque iis rebus, quas homini indidit, ut me- |84| -diis utatur ad hominis salutem. Siquis munere præcentoris ita fungi possit, ut organi illius vicem insuper expleret, an non expetenda vocis ejusmodi copia, atque aliis omnibus præferenda foret? Nunc verò, cum tale quid haud facilè et ne quidem dari queat, quare, quod proximum est, ad præcentoris vocem pro complemento non assumatur parabilis admodum ejusdem organi concentus, sonoque, ejus sonus omnium non juvetur?

[15.] Conveniunt hac musicæ utriusque, vocalis et organicæ, societate efficitur, ut argumenta, ¹³quibus sanctissimi quique viri vocalem, in sacris usurpatam, commendarunt, efficaciæ etiam plus habeant pro sententia nostrâ; quibus verò organicam prohibuerint, |85| haud quaquam officere nobis vel adversari videantur. Gravissimum fortè fuerit Justini Martyris, Patris omnium qui extant, antiquissimi, testimonium, Quæst. 107: @Û JÎ œF"4 •B8âH |FJÂ J@ÂH <OB\@4H •D: `*4@<, •88• JÎ : , J• •RbPT< ĨD(V<T< œF"4. Sed tum ex sequentibus ejusdem verbis, iisque quæ à te scripta, et à me superius repetita fuerunt, interpretatio commoda, et responsio ultrò sese offert. Nam si JÎ : , J• ĨD(V<T< œF"4 sit instrumentis canere ¹⁴non verò unâ cum iis vel ad ea, sicuti præpositio illa subinde usurpatur, haud aliud inde evinci poterit quam quod tute assertum voluisti: simpliciter dictum cantum, id est, vocalem convenire, non verò solitarium organi ab illo separatum.

[16.] Sin autem altero intelligendum sensu, ut nempe organi inanimati |86| cantum simplici, sive vocis humanæ cantui conjunctum reprehendat, haud spectaverit Sanctus Pater ejusmodi ordinatum, de quo agimus, organi usum: sed quod ¹⁵insipientes, ita illic Judæos inprimis et Gentiles vocat, instrumentorum apparatu inane, inutile et superstitiosum, vel leve et lascivium edebant, siquidem addit : , J• ĨDPZF, TH 6"Â 6D@JV8T<. Id ipsum autem in cantu absolutè dicto sive vocali, si quando deprehendi contigit, æquè culpatum fuit: nec tamen propterea honestior ejus damnatus usus. Rebus verò illis, ob quas venerandus antistes ibidem paulò post simplicem eundem vocis cantum commendat, non tantum non incommodat junctus, qualem diximus, organi concentus, sed etiam commo- |87| |651r| -dum et momentum haud leve affere potest. Vel forsitan aliæ rationes fuerunt, à personarum, quæ tum in Ecclesiâ, tum extra eam, essent, rerumque ipsarum et temporum statu ac conditione petitæ, ob quas ejusmodi musicæ usum tunc quidem Ecclesiæ non conducere judicatum fuerit. Iisdem verò circumstantiis in contrarium mutatis, nihil obstat quò minus eadem prudentia Christiana utendum suadere possit, quo non utendum ante statuerit. Hoc quippe eorum, quæ media et adiaphora dicuntur, natura

---

9. KA XLVIII: <Cujus>.

10. *Responsa*: <solet?>.

11. *Responsa*: <suavitatem modulaminis>.

12. *Responsa*: <quasi sursum>.

13. *Responsa*: <à ratione ac vi naturæ petita> ingevoegd.

14. *Responsa*: <non verò ... ad ea> tussen haakjes.

15. *Responsa*: <homines puerili animo ducti> in plaats van <insipientes ... Gentiles vocat,>.

postulat ratioque dictat. Et ejusmodi rerum seu mutationum exempla in orthodoxis superiorum temporum Ecclesiis haud pauca extiterunt.

[17.] Ita quoque apud nos aliquando organi cantum su- |88| -perstitio et abusus invisum reddiderunt; ferventior ejus temporis ¹⁶zelus ac pietas, exterioribus humani juris mediis velut superior, iisdem ferè supersedere gaudebat, summâ ubique simplicitate contentus; quæ etiam, uti et quietiora omnia, persecutioni peculiariter conveniebant. Nunc, cum pacem Ecclesiæ dederit Deus, perspecti dudum atque exacti abusus fuerint, quidni honestâ libertate ad rerum quarundam usum sine periculo uti possit? Ingens nunc multitudo, et quidem imperitior quam ante, confusione magis obnoxia, majorem eutaxiæ curam atque operam requirit. Animi verò prosperitate sopiti, ac tardiores facti quocunque etiam modo excitari et impelli opus habent. Quamobrem mirum |89| videri minimè debet, qui facile tunc relictus fuerit organi usus, nunc sacris mentis exercitiis decorè accommodatum in ¹⁷hujus nostræ, et vicinarum quarundam urbium Ecclesiis, haud difficulter receptum seu admissum fuisse. Optatum quidem effectum et fructum aliquâ saltem hâtenus parte ad easdem inde rediisse, extrinsecus quidem in toto corpore, sive concentu ipso, palam animadvertere quivis potest: intrinsecus ¹⁸verò in se experitur quisque, et se experiri multi testantur. Nec infirmiorum, qui inter nos plurimi, iique simplices et pii, ullas hâtenus intellexi innotuisse querelas, Politico-Ecclesiasticum hoc institutum ipsis scandalo fuisse.

[18.] Quapropter cum regum om- |90| -nium Deo gratissimus, et qui verò ¹⁹illi spiritu ²⁰servivit, omnes Dei creaturas et cuncta humanæ artis organa cantandis Deo hymnis psalmisque suis subsidio vocavit: equidem laudem et gratiam Magistratui deberi puto, ²¹qui animis et munificentia faveat eorundem in Ecclesiâ cantui rite ordinando et cohonestando, quoad in regno Christi simplicitas et modestia permittere, ordo et decorum requirere, omnia denique rerum momenta suadere videbuntur. Ubi quidem, sicuti nullibi non, infirmiorum præsertim conscientis cum curâ consulendum, sed tali quoque, ut, quantum fieri queat, monitione, sive privata sive publica, et doctrinâ aliquâ iisdem succurratur. Quod quidem esse præ- |91| -stabilius videtur, ita scilicet medicinam fieri, quam sequiora de rerum usu judicia, et quæ inde plerunque nasci solet, infirmitatem silentio vel assensu foveri. Ubi si illâ, quam dixi, ratione eximantur qui leviter sæpè scrupuli hærent, piæ animæ in rectiore judicio ac robore, quod semper optandum, proficere fortè haud parum comperientur.

[19.] Quoniam autem libertatem veri studiosam à te amari scio, non possum dissimulare, quod ex insigni tractatu tuo in mentem hîc mihi venit, et ad consensum me difficiliùs movere potest. Namque haud improbabili aut inconcinnâ ratione niti mihi videtur, quod tibi placere aut probari nequit. Decalogi in Ecclesiâ cantum intelligo, |92| quo velut epiphonemate quodam sacros plerunque finire actus Ecclesia Gallicana consuevit. Namque ibi fidelium quisque verbis Dei ac præceptis affatur animam suam, postquam præviis versibus ad attentionem excitavit, eamque monet et docet, atque omnes invicem inter sese; additâ sub finem precatione et submissi animi voto. Neque ²²illud à plurium psalmodum norma ac exemplo, Apostoli Pauli ²³admonitione, et antiquissimâ consuetudine alienum videtur, qua numerosis verbis conceptæ leges cani solebant, ut ²⁴composito ad eurythmiam animo facilius inscribi et ²⁵magis placere possent.

[20.] Sed qui meliora semper doceri exopto, hasce rationes meas et quicquid est reliquum subijcio vicissim judicio tuo |93| ac censuræ. Atque ita tandem finem facio, et veniam peto, quod positam mihi metam longius transgressus tædio fortè ac molestiâ peccavi in gravissimas tuas pro bono publico occupationes. |651v| Et meritò existimaveris haud operæ precium fuisse meæ quoque sententiæ symbolum in aliorum numerum coadoptare, quo recocta hæc in quam oblatas à te nobis delicias depravasse videri possum, apponeretur crambe. Cum tamen me alterius quoque officii monueris in gratiam clarissimi Wendelini, ob ingenii et doctrinæ dotes carissimi omnibus, pauca quædam adjicere liceat; ne utriusque vestrum desiderio et officio meo diutius desim.

---

16. *Responsa*: <pietas ac zelus>.

17. *Responsa*: <hâc nostrâ>.

18. *Responsa*: <autem in animo etiam se experiri complures> in plaats van <verò in se ... multi>.

19. *Responsa*: <illum>.

20. *Responsa*: <coluit>.

21. *Responsa*: <si quis animi> in plaats van <qui animis>.

22. *Responsa*: <illus alienum videtur>.

23. *Responsa*: <monitione ad Col. 3 et antiquorum instituto, qui sanctiora præcepta etiam carmine repræsentarunt> in plaats van <admonitione, ... cani solebant>.

24. *Responsa*: <componenti se> in plaats van <composito>.

25. *Responsa*: <magis> ontbreekt.

Quæ super problemate de accrescente gravium motu ingenio ille et in-|94|-dustriâ dudum invenit, æternæ memoriæ laudem mereri judico. Et quoniam cum Galilæi inventis concordantia insigne veritati testimonium perhibent, demonstrationis suæ et plenioris tractatus editionem publicæ expectationi ac simul nominis sui famæ debet.

[21.] Nec est quod Chronologicæ diatribæ impressionem diutius remoretur spes et opinio, quam de Chronici Samaritanici adjumento concepit. Perlustrare illud quondam me exorsum cum ²⁶peregrini atque inusitati characteris tædium, ²⁷in primo quasi opere stitit repulitque. Nunc firmato animo à capite ad calcem ²⁸totum evolvi. Quæ etiam res inter ²⁹alia impedimenta effecit, ut tardius perficiam quod dudum præstandum fuit. Est verò |95| ³⁰Samaritanicum illud scriptum libri Josuæ compendium quoddam, eodem etiam nomine insignitum, ³¹variis gentis traditionibus interpolatum; quas ³²miror ³³Judæorum magistris tanto in precio haberi, ut non vereantur ³⁴hoc parte summorum hostium ³⁵fide et autoritate niti. At toto illo opere ne verbum quidem ³⁶de annis jubilæis deprehendere. De expetitis ³⁷ecclipsibus pauculas addo melioris notæ, cum diligentîâ atque industriâ observatas: suspectæ fidei, aut potius •6D4\$, \ " H, et aliundè missas, utilius retineri ³⁸et supprimendas arbitror: ne tenebras affere pro luce, et remoram pro subsidio solertissimi viri laboribus injicere videar, efficiamque |96| ut longius se subducat nobis quod ³⁹prodire in conspectum prodire sidus peroptamus.

[22.] Hæc quidem omnia quantulacunque sunt, ubi ⁴⁰magis verborum effusione vix quicquam aut nihil boni collatum novi, æqui bonique consule, et me, quod unicè expeto, nihilominus amare perge: qui tibi et illustri ⁴¹familiæ ac postentati tuæ, ævi patriæque decori, majorem quam exprimere possim amoris affectum, ampliora quam præstare queam ⁴²obsequia et officia, totum denique animum addixi. Dabam Lugduni-in-Bataviâ, V Sextilis MDCXLI.

Vertaling

Aan de heer van Zuilichem, ridder, raad en secretaris van Zijne Hoogheid de prins van Oranje,

in het leger, voor Gennepe.

Jacobus Golius groet de edele heer Constantijn Huygens.

1. Ik denk niet dat er iemand is, waarde heer, die niet onder de indruk is van uw onlangs verschenen ⁴³geschrift over het gebruik van het orgel in onze kerken. Wie zou niet geroerd worden door het samengaan van vernuft, kennis en deugd in dat geschrift, dat u overal tentoonspreidt? En wie is niet gevoelig voor de zwaarwegende overwegingen die u toevoegt aan de zaak zelf, door u, zo schijnt het mij, juist en voorzichtig geformuleerd en

---

26. *Responsa*: <peregrini atque> ontbreekt.

27. *Responsa*: <tum aliæ occupationes prope à limine suspensum stiterunt.> in plaats van <in primo ... repulitque.>.

28. *Responsa*: <totum> voor <à capite>.

29. *Responsa*: <cætera>.

30. *Responsa*: <Samaritanorum>.

31. *Responsa*: <et variis>.

32. *Responsa*: <mirum>.

33. *Responsa*: <quibusdam Judæorum>.

34. *Responsa*: <hic>. Worp: <hâc parte>.

35. *Responsa*: <fidem et auctoritatem sequi>.

36. *Responsa*: <deprehendere potui de annis jubilæis; quorum inibi normam extare amicus speravit.>

37. *Responsa*: <ab eodem ecclipsibus>.

38. *Responsa*: <supprimique>. Worp: <et supprimi>.

39. *Responsa*: <in conspectum prodire tandem sidus>.

40. *Responsa*: <pluribus verbis> in plaats van <magibus verborum effusione>.

41. *Responsa*: <progeniei ac familiæ> in plaats van <familiæ ac postentati>.

42. *Responsa*: <studia officiaque>.

43. *Orgelgebruyck*.

afgebakend? Om die reden vind ik niet dat er, over een onderwerp zo helder en duidelijk uiteengezet, plaats is voor een eigen mening, tenminste niet van mij, en dat die niet in ernst kan worden verlangd.

2. Maar zoals u de vroomheid van de hemelse ziel als getuige aanroept, telkens wanneer u gloeit van ijver voor het huis Gods, tussen uw werkzaamheden voor Zijne Hoogheid de ⁴⁴prins door, en, wat u ook siert, u zich inspant voor het algemeen nut, zo geeft u blijk van een grote beschaving en tevens van bescheidenheid en vertrouwt u die toe aan de openbaarheid, terwijl u anderen vraagt hun oordeel aan u voor te leggen.

3. Ik was zeer verheugd door uw ⁴⁵geschenk, waarmee u mij te midden van anderen heeft willen eren. En niemand kan dit met meer dankbaarheid en eergevoel overkomen, daar toch blijkt dat u uw vanouds bestaande welwillendheid jegens mij met een nieuw onderpand hebt willen bewijzen en bevestigen. Ik bedoel de welwillendheid die ik zolang als ik mij kan herinneren al heb ervaren. Zo heb ik dat altijd tot één van de belangrijkste redenen voor mijn blijdschap gerekend, en naarmate die welwillendheid groter is dan mijn verdiensten, zal ik die met meer verering en dankbaarheid dienen.

4. Daarom heb ik niet, toen u mijn mening vroeg, iets als vleierij (die ik verafschuw) geantwoord, wat van mijn werkelijke mening afwijkt. Want drie jaar geleden, toen ik het ambt van ouderling in de kerk van onze ⁴⁶stad op mij nam, heb ik eenzelfde mening, in een vrijwel gelijke zaak, gegeven, toen de magistraat het oordeel van dat college wilde horen, voordat het orgelspel de psalmen zou mogen begeleiden.

5. Wat ik u over deze zaak onlangs mondeling heb meegedeeld, heb ik uitgesteld u in geschrifte over te brengen om geen andere reden dan ik hierboven heb aangevoerd, namelijk dat ik niet, door iets te willen aanpakken dat u al zo voortreffelijk hebt verricht, het gedane minder goed opnieuw zou doen, of lijken mee te gaken als een gans tussen de zwanen. Opdat ik ter vervulling van uw opdracht, waartoe ik verplicht ben, iets tot stand bracht dat uw vernuft en mijn toewijding waardiger is, vatte ik het plan op om over de muziek en de poëzie, in welke kunsten u genot vindt en uitblinkt, van het Oosten, bepaalde zaken uit de gedenkschriften van die volkeren naar voren te brengen, zodat de brief, daaraan voorafgaand, daaraan iets kon ontleen, waardoor die zich beter bij u zou aanbevelen en anders in zichzelf onvolledig zou zijn. En het bleek dat dit mede de zaak zou betreffen, aangezien die wereld het voor heilig en plechtig houdt iets met muziek in de dienst van God te gebruiken. Dat is immers een van die zaken die op een bepaalde manier als gemeenschappelijk aan de godsdienst van alle volkeren kunnen worden beschouwd. Maar om dit plan uit te voeren heeft het mij aan de benodigde tijd ontbroken, en tot nu toe ook iets van helderheid over zaken die onderworpen waren aan verduistering.

6. En zo werd het dan allengs mijn beurt mijn ijver te betonen met de wens om de beschuldiging van verwaarlozing te ontlopen, en om het uitblijven van mijn keer op keer uitgestelde antwoord te vergelden door een misschien wel betere weergave van mijn gedachten (om het recht tot terugkeer in uw gunsten te verkrijgen) dan wat eertijds door mij in gesproken woord was meegedeeld. Aangezien u echter vanwege uw goedgunstigheid hebt gezegd dankbaar te zijn voor hoe weinig ook u daarvan zou zien, zou ik willen dat het mij in dit opzicht aan alles eerder zou ontbreken dan aan gediensigheid. Wil daarom de goede gezindheid, de trouw en de integriteit jegens u, waaraan u, naar ik hoop, niet zult twijfelen, hier vrijspreken van schuld; alle verdere schuld zult u vanwege uw menselijk gevoel vergeven.

7. Maar wat de kerk zelf aangaat, zie ik het zo (waarbij ik andermans oordeel in zijn waarde laat): hoezeer ook eertijds slechts de grondslag van de cultus van Jeruzalem door zijn instelling vanuit God heilig was, de andere zaken, die buiten de dienst aan God erin zijn gebracht, hebben niets heiligs, ook al zijn ze, nu of vroeger, diezelfde plicht, namelijk de toegestane dienst aan God, zoals de martelaar Petrus leert, toegewijd, op gezag, zeg ik, van hen die de zeggenschap over de openbare plaats hebben, met geestelijke dankzegging en gebeden, voor een zegening van God en de heilzame omgang met Hem. Wanneer aldus de juiste opvatting voorschrijft hoe de betamelijkheid van een plaats moet worden nagekomen, dan moet misschien de eerbied van een burger voor de kerk niet minder zijn dan voor de rechtszaal. En inderdaad lijkt het strijdig te zijn met het apostolisch voorschrift dat alles volgens voorschrift betamelijk en ter stichting plaatsvindt, dat in hetzelfde kerkgebouw, er met korte tussenpozen, bijna aansluitend, als op afgesproken uren, publiekelijk zaken plaatsvinden die in

---

44. Frederik Hendrik.

45. *Orgelgebruyck*.

46. Leiden.

het geheel niet hemels zijn, [sommige] die zonder twijfel heilig zijn en [andere] die ijdel zijn, [enerzijds] de verering van God en [anderzijds] louter de bekoring van de mensen, zonder nut of voordeel voor de ziel of de Republiek; dat [aan de ene kant] op dezelfde plaats slappe ledigheid en ijdele redevoeringen worden verhinderd slechts door het verbod en de bedreiging van de heilige geest, en [aan de andere kant] deze plaats meteen als een veld wordt opengesteld, en troost en verzachting wordt geboden. Tenminste kan, zoals het behoort, vermeden worden enige vorm van bijgeloof te koesteren, zelfs wanneer niet iets van het tegengestelde misbruik, ^Ldat van onbetamelijkheid en de wanordelijkheid,^L ervoor in de plaats komt.

8. Wat betreft de muziek van het orgel, gepast bij het heilige gezang van de kerk, wil ik niet voorbijgaan aan de woorden van de apostel [Paulus] aan de Epezeïers: ⁴⁷ ^L‘zingt en jubelt’ [= psalmzingt], alsof dat, door de herhaling af te wijzen, voortaan moet worden verstaan als het beroeren van een of ander muziekinstrument, vooral omdat het ‘to psallein,’ alsof het woord ^Lpsalmzingen^L (psallein) verwant is met ^Lberoeren^L (psaein), zoals de taalkundigen het willen, datzelfde goed weergeeft, wat nauwelijks door enige schrijver, voorzover ik weet, tot aan die tijd anders is opgevat. Het is echter al voldoende vaak gezegd dat de muziek op deze manier geenszins kan worden gezien als een of ander bijzonder deel van de godsdienst, of als een nieuwe rite van de kerk, maar moet worden gehouden voor niet meer dan een hulpmiddel, als een aangenomen rite van de kerk, betreffende het nakomen van de fundamentele inrichting, in verband waarmee iedereen, hetzij vanuit de apostolische oorsprong, hetzij vanuit de eerste eeuw [van het Christendom], het eens is dat in de kerk het fraaie en geordende is vereist; en wat met de stem en de geest moet worden gedaan, zal door deze afzonderlijk zekerder en beter worden gedaan.

9. Zo ontkent niemand dat het nodig is een of andere norm of leidraad te hebben opdat het gezang van het gehele volk, met het oog op de verscheidenheid en de moeilijkheid van de melodieën, goed wordt geleid, opdat het niet lelijk en ongelijk uitkomt, en zo wanstaltig en vervormd dat zinnen en geest, dat wil zeggen de hele mens, er afschuw van hebben. Daarop lijkt ook de Goddelijke Paulus te wijzen, wanneer hij tegen de Colossenzen (3:16) zegt: ⁴⁸ ^L‘zingt in dank’^L al verwijst dit naar de zin en de woorden van het gezang zelf. De ervaring leert dat, althans in onze kerk, de stemverheffing van de voorzanger niet altijd voor deze zaak voldoende is. En ik zie niet in waarom de hulp van een machtige kunst, die ook elders veel teweegbrengt om de geest tot eerbare zaken te bewegen, hier niet een plaats zou kunnen hebben, mits met mate toegepast, zoals ook andere vreemde middelen hun plaats hebben in andere heilige zaken.

10. Men heeft kunnen zien dat de muziek, van grote uitwerking in het psalmgezag, is aangenomen door de Zwitserse kerken, die wat betreft ordelijkheid en ernst uitblinken. De Geneefse kerk voegde het koor toe, die van Bazel het orgel; terwijl die van Bern door de trompetten werd behaagd. En tegen een dergelijk gebruik van het orgel, gevoegd bij de stemmen van het zingende volk en de gehele kerk, lijken niet de argumenten te kunnen worden ingebracht waarmee men de klank van enig instrument uit de kerk pleegt te moeten bannen. Het orgel bij het Joodse volk was immers wel heel wat anders, dat als een kind gewikkeld in de beginselen van de wereld nog verzacht moest worden. Voor hen was immers die klank heilig, en hun ontbraken alleen nog de oren, en zij begrepen niet veel meer van wat aan de geheimenis ten grondslag lag, of anders hoe ieder van de anderen met mond en hart zijn eigen taak op zich nam in die muziek van de Levieten, dan wanneer iemand bij een zuigeling in de wieg zelfs psalmen had gezongen.

11. En van een Christen kan niet worden gezegd dat hij zich volgens het Jodendom gedraagt als hij in de Christelijke dienst vanwege een of ander voordeel iets toepast wat toevallig vroeger in de Joodse ceremonie een rol speelde, naast zijn eigen gebruik, dat hij door de kracht van de natuur heeft en nu nog kan hebben. Ik meen immers dat het zo opgevat moet worden dat alle dingen door God tot dát doel zijn ingesteld, waarnaar ze volgens hun natuur neigen. De voorschriften van het Pascha in Egypte gaven aan dat er aldus werd gegeten: ⁴⁹‘uw lendenen omgord, uw staf in de hand en uw schoenen aan uw voeten’. Zou het nu in het avondmaal verboden zijn iets daaraan te ontlenen als dat toevallig goed zou uitkomen? Opdat een geheel gezonde voortgaat en de zwakke zich staande houdt, mag hij zijn voet vrijhouden van pijn aan de voetzool? En als

---

47. Efeziërs 5:19: ‘Spreekt onder elkander in psalmen en lofzangen en geestelijke liederen en *zingt en jubelt* [= psalmzingt] de Here van harte.’

48. Colossenzen 3:16: ‘..., zodat gij elkander leert en terechtwijst, en met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen zingende Gode dank brengt brengt in uw hart.’

49. Naar Exodus 12:11.

dergelijke zaken iedereen tot voordeel zijn, waarom zouden niet allen doen wat sommigen is toegestaan? Het niet durven gebruiken van de verworven vrijheid wanneer eens iets dienstig is of tot voordeel strekt is niet minder een deel van de dienstbaarheid dan het noodzakelijk opleggen van wat in zichzelf neutraal was en vrij ter toepassing stond.

12. En het is geen misdadig iets, dat men het gebruik van het orgel, waarover het onderzoek gaat, terugbrengt naar de dienst en de roem van God, omdat alle zaken zich daarheen, als tot het laatste doel moeten richten en begeven. Maar opdat aldaar geen ceremonie of heilig ritueel lijkt plaats te vinden dat altijd steunt op het woord van God en het geloof in God, is het al voldoende om in de klanken van die aard niets van heiligheid en evenmin iets van bijzondere verering van God te leggen, en evenmin iets symbolisch daartoe of, wat het van nature niet heeft, iets tot lof van het volk. En die zaak schijnt in zichzelf niet ernstiger te zijn, en niet meer aanleiding tot schandaal te geven dan wat ook tot de middelen van de Joden behoorde, zoals het aansteken van kaarsen in de tempel, zodat in het schemerlicht het woord Gods of een andere liturgische tekst des te gemakkelijker wordt voorgelezen.

13. Ik ben van mening dat het gebruik van instrumentale muziek op die manier, zoals u dat met geleerde gratie heeft beschreven, niet alleen als iets neutraals is toegestaan aan de Christelijke kerk, maar dat het zelfs, zoals de ⁵⁰apostel bij dat soort dingen vereist, dienstig is en tot voordeel strekt. Het is beslist zo dat de psalmen en andere lofzangen in betere orde en bevalligheid kunnen worden gezongen, tenminste bij ons, en dat, voorzover dat menselijkerwijs mogelijk is, de gezangen meer uitwerking kunnen hebben ^Lop het gemoed der mensen.^J Hiertoe lijkt het orgel het meest geschikt; het orgel, dat vanwege zijn vermogens met de algemene benaming 'instrument' wordt aangeduid, door uw oordeel als dat van een Apollo overduidelijk toegelicht. Niet alleen heeft het immers een invloed doordat het de mogelijkheden van bijna alle [muziekinstrumenten] in zich verenigt, maar ook kan het door een bijzondere ernst en bevalligheid de zoetheit van de compositie in goede banen leiden, zodat het alle lichtheid en ijdelheid die de oren zouden kunnen vullen gemakkelijk kan uitbannen.

14. En wanneer aldus het orgel de stemmen van hen die het hemelse bezingen door zijn kracht tot het goede ritme en gelijkheid heeft gedreven, waarbij het de zielen bijna met de stemmen doet versmelten, leidt het, zoals blijkt, meer tot de overweging van het gezongene, houdt het de aangesprokene beter bij de beschouwing daarvan, en voert hen die zijn aangestoken door de liefde en de begeerte daarnaar omhoog. En mijns inziens kan iemand niet zeggen dat die gerichte gemoedsbewegingen, die dóórdringen in de geest die het eerbare zoekt, en die door diezelfde overwegingen hoe dan ook gericht zijn, omdat die overal elders ook veel waard zijn, op heilige en goddelijke zaken, [ons] niet verder kunnen helpen, aangezien de genade Gods zelf de natuur niet vernietigt, maar juist in orde brengt en vervolmaakt, en ook die dingen, welke die genade aan de mensen heeft geschonken, als middelen aanwendt tot de redding van de mens. Als iemand de taak van de voorzanger zó kan uitvoeren dat hij bovendien de plaats van het orgel vervult, waarom zouden we niet een veelheid van dergelijke stemmen wensen, die boven alles uitkomt? Omdat nu zo iets nauwelijks mogelijk is en vaak helemaal niet, waarom wordt dan niet, wat bijna hetzelfde is, het geluid van het orgel als aanvulling op de stem van de voorzanger aanvaard, en waarom zou het geluid van de gemeente niet door het geluid van het orgel worden geholpen?

15. Door het verstandig samengaan van de twee soorten muziek, die van de stem en die van het orgel, wordt bewerkstelligd dat de argumenten, waarmee sommige heilige mannen het gebruik van de menselijke stem hebben aanbevolen, nu kracht bijzetten aan ónze mening. De redenen waarom ze het orgel hebben verboden, lijken nauwelijks tegen ons gericht te zijn. Het zwaarste is de getuigenis van Justinus Martyr, de oudste der kerkvaders. Vraag 107: ^L'Of het beter is het gezang te zingen met kinderstemmen, dan door het geluid van het levenloze orgel.'^J Maar uit zijn volgende woorden en die van u (door mij reeds aangehaald) blijkt de beste interpretatie en bovendien het antwoord. Want als ^Lhet zingen met het orgel^J betekent 'door' instrumenten muziek maken (en niet 'bij' of 'tot' die instrumenten), zoals dat voorzetsel vaak wordt gebruikt, kan het toch nauwelijks iets anders betekenen dan wat u hebt willen vaststellen, namelijk simpelweg, dat het genoemde gezang, dat wil zeggen van de stem, passend is, maar niet het geluid van het orgel alleen als het daarvan is gescheiden.

---

50. Paulus.

16. Maar als dat op een andere wijze moet worden begrepen, zodat de verbinding van het levenloze orgel met het eenvoudige gezang (dat van de menselijke stem) wordt afgewezen, heeft de heilige ⁵¹vader toch nauwelijks iets over het orgelspel gezegd waarover wij het hebben, maar veeleer dat onverstandige mensen - zo noemt hij daar de Joden vooral en de heidenen - met het instrument ijdel, onnut en onkerkelijk [geluid] voortbrengen, en lichtvoetig en wellustig, wanneer hij toevoegt ^Lmet dans en met kleppers.^J Dat is echter bij het eigenlijke of menselijke gezang, wanneer dat eens zou worden waargenomen, eveneens verboden, maar niet daarom het betere gebruik ervan. Door die zaken echter, vanwege welke de eerwaarde voorganger even verder hetzelfde eenvoudige gezang van de stem aanbeveelt, is niet alleen de verbinding met het geluid van het orgel, zoals we dat hebben beschreven, niet ondienstig, maar zelfs kan het er een dienstig en zeker niet lichtvaardig gewicht aan hechten. Misschien zijn er wel andere redenen, gegrond op de toestand en omstandigheden van personen binnen en buiten de kerk en van zaken van dezelfde aard [dat wil zeggen, binnen en buiten de kerk] en van de tijden, op grond waarvan het toen niet goed werd geoordeeld om het gebruik van de muziek op die manier in de kerk door te voeren. Maar nu die omstandigheden in hun tegendeel verkeerd zijn geraakt, is er niets waarom diezelfde Christelijke prudentie niet zou kunnen aanbevelen om te gebruiken wat ze eerder bevolen had níet te gebruiken. Die zaken die een tussenpositie innemen en neutraal worden genoemd, worden door de natuur gegeven en door de rede beslist. En voorbeelden van zaken die anders zijn dan in de orthodoxe kerken van vroeger tijden zijn er te over.

17. Ook bij ons hebben eens het bijgeloof en het misbruik het gezang van het orgel verachtelijk gemaakt, maar de ijver en de vroomheid van die tijd, die beter leek door middelen buiten de macht der mensen, is gelukkig vervangen door een tevreden zijn met het eenvoudige, dat, net als al het rustige, in het bijzonder voor uitvoering in aanmerking komt. Nu God de kerk vrede heeft geschonken, en de misbruiken allang zijn doorzien en afgeschaft, waarom zou het [orgel] niet met eerbare ruimdenkendheid, zonder gevaar, voor bepaalde doelen kunnen worden ingezet? De menigte die nu zingt, minder bekwaam dan te voren, en meer blootgesteld aan verwarring, vraagt een grotere mate van zorg en werk voor het goede verloop. De geesten die zijn ingeslapen door voorspoed en zij die traag zijn, waarom dan ook, moeten worden opgewekt en moeten worden voortgedreven. Om deze redenen is het volstrekt niet vreemd dat het gebruik van het orgel, eens zo gemakkelijk afgeschaft, nu bevallig toegepast op de heilige oefening van de geest in onze kerk en die van enkele naburige steden zonder moeite is aanvaard en toegestaan. Dat het gewenste gevolg en resultaat tenminste alhier de kerken heeft bereikt, kan een ieder gemakkelijk waarnemen; uitwendig in de gehele gemeente, ofwel de samenzang zelf; inwendig ondervindt echter ieder dat in zichzelf, en velen getuigen het te ondervinden. En van de zwakkeren van wie er veel onder ons zijn, ook eenvoudigen en vromen, heb ik nooit vernomen dat er onenigheid was, dat deze politiek-kerkelijke instelling voor hen een schandaal is geweest.

18. Om die reden, zoals de ⁵²koning, die God het dierbaarst was en die Hem met zijn geest diende, alle schepselen Gods en alle muziekinstrumenten van de handen der mensen te hulp riep om God met hymnen en psalmen toe te zingen, zo meen ik dat ook de magistraat eer en lof toekomt, die met beleid en vrijgevigheid in hun kerken het gezang goed regelen en beheren, voorzover in het rijk van Christus de eenvoud en bescheidenheid schijnen toe te staan, de ordelijkheid en de ambiance schijnen te eisen en alle andere zaken vervolgens schijnen aan te raden; waar ook, zoals overal, vooral het geweten van de zwakkeren met raad moet worden bijgestaan, maar ook, voorzover dat kan met vermaning, hetzij privé hetzij publiekelijk; wat beter lijkt om als medicijn te gebruiken dan de verkeerde oordelen over het gebruik van zaken en de wankelmoedigheid die daar vaak uit voorkomt te koesteren met stilte of instemming. Waar zij die licht in gewetensnood geraken zo zijn bevrijd door de rede, zullen de gelovigen zich in beter en krachtiger oordeel, wat altijd wenselijk is, niet weinig beter voelen.

19. Omdat ik weet dat het zoeken naar waarheid bij u hoog in het vaandel staat, kan ik niet verhullen dat er in uw gewaardeerd geschrift iets is waar ik het maar moeilijk mee eens kan zijn. Want het komt mij voor dat wat u niet kan behagen en wat u niet kunt goedkeuren, niet op een onwaarschijnlijke en weinig fraaie

---

51. Justinus Martyr.

52. David.

redenering mag steunen.⁵³Ik vat het zingen van de Tien Geboden op als iets waarmee de Franse kerk, als met een soort van samenvatting, verschillende heilige handelingen kon afsluiten. Want ieder van de gelovigen aldaar spreekt uit zijn hart met woorden en geboden van God, nadat hij zich met de voorgaande verzen tot aandacht heeft opgericht, en daartoe vermaant en leert, en allen op hun beurt onderling, met daarbij aan het eind een gebed of een wens van de geest in overgave. En dat lijkt niet af te wijken van de norm en het voorbeeld van verschillende psalmen, noch van de vermaning van de apostel Paulus [in Colossenzen 3] en het oude gebruik, waarbij met vele woorden geformuleerde wetten plachten te worden gezongen, opdat ze zich des te gemakkelijk in de geest griften, die zich bereid stelde voor de metrische vorm, en des te meer konden bevallen.

20. Maar ik, die altijd wens beter te worden onderwezen, onderwerp deze overwegingen en de rest op mijn beurt aan uw oordeel en beoordeling. En daarmee besluit ik, en vraag uw vergiffenis dat ik u door het verre overschrijden van de mij gestelde grens u met verveling en moeite heb gehinderd in uw ernstige bezigheden voor het openbaar nut. En terecht zult u oordelen dat het volstrekt niet de moeite waard is de weergave van mijn mening te midden van de andere bijdragen te plaatsen, waartussen het slechts een opgewarmde kool is die ik niet anders kan zien dan als iets dat de door u aan ons voorgeschotelde heerlijkheden kan verknoeien. Aangezien u mij echter nog aan een andere dienst doet denken, ten aanzien van [de heer Godefridus] Wendelinus, die vanwege zijn vernuft en verstand iedereen dierbaar is, dan wilt u mij wel toestaan nog iets toe te voegen, zodat ik niet ten aanzien van uw beider wensen en mijn opdracht nog langer in gebreke blijf. Wat hij over de toenemende snelheid van een vallend lichaam verstandig en ijverig al sinds lang heeft ontdekt, oordeel ik de lof van de eeuwige herinnering te verdienen. En aangezien de overeenkomsten met de vindingen van Galileo een gewichtig getuigenis voor de waarheid laten zien, is hij aan de publieke verwachting en aan zijn eigen faam de publicatie van zijn bewijs en de verdere behandeling daarvan verschuldigd.

21. Naar te hopen en te verwachten valt, zal de uitgave van de verhandeling over de Chronologie minder lang op zich laten wachten dan dat het tijd heeft gekost om het hulpmiddel van de Samaritaanse kroniek op te stellen. Eertijds begonnen die door te nemen, hebben de moeilijkheden van de vreemde en ongebruikelijke letters mij al bij het begin van het werk tot staan gebracht en afgeweerd. Nu heb ik, vastbesloten, alles van voren naar achteren doorgewerkt. Omdat dat tussen andere verplichtingen door moest, duurde dat langer dan vroeger het geval zou zijn geweest. Dat Samaritaanse boek is echter een soort samenvatting van het boek Jozua, van diezelfde naam voorzien, aangevuld met verschillende overleveringen van de stam, die door Joodse meesters zo in ere worden gehouden, dat ze niet schromen in dit opzicht op het geloof en de autoriteit van hun ergste vijanden te steunen. Maar in dat hele werk heb ik niet één woord over de Jubeljaren kunnen aantreffen. Van de gevraagde eclipsen, stuur ik er enkele mee die betrouwbaar zijn, met ijver en nauwkeurigheid geobserveerd; ik acht het beter andere, onbetrouwbare of [↳]onnauwkeurige,[↳] of van elders [mij] toegezondene hier te houden en niet af te geven, opdat ik niet duisternis voor licht, en twijfel voor hulp aan het werken van deze voortreffelijke man naar voren breng, en ik teweeg zou brengen dat hij de sterren die wij hem toewensen te ontdekken langere tijd vóór zich houdt.

22. Dit zijn allemaal kleinigheden waarover ik met veel woorden nauwelijks iets of misschien wel helemaal niets goeds bijeen heb gebracht. Ik beveel het in uw gunst aan, en vraag u slechts niettemin door te gaan met mij in uw gedachten te houden, mij die u en uw voortreffelijk voor- en nageslacht, sieraden van deze tijd en van het vaderland, meer waardering dan ik in woorden kan uitdrukken toedraag, meer werk en studie dan ik kan voltooien toewens, en die ik heel mijn geest heb toegewijd. Leiden, 5 augustus 1641.

---

53. Huygens had in het *Orgelgebruyck*, p. 133, het zingen van de Tien Geboden afgekeurd, omdat de mens daarmee Gods geboden in eigen mond nam.